

Тема 4. Економічна ефективність та державне регулювання галузевих ринків

1. Ефективність галузевих ринків.
2. Теорії регулювання.
3. Галузева політика та її типи.
4. Антимонопольне регулювання.

1. Ефективність галузевих ринків

Головні аргументи на користь конкуренції випливають із поведінки фірми, що працює на ринку досконалої конкуренції, яка прагне до максимізації прибутку.

Стан довгострокової рівноваги фірми характеризується такими ознаками:

1. Умовою максимізації прибутку фірми на ринку досконалої конкуренції є рівняння граничних витрат ціни, що сплачують споживачі за цю одиницю продукції. Врешті-решт це приводить до ефективного розміщення ресурсів.

2. Економічний прибуток відсутній, інвестори отримують дохід, якого достатньо лише для того, щоб підтримувати їхні інвестиції на рівні ефективного виробництва продукції галузі. Відсутність надлишкового доходу вважається бажаним з погляду справедливості розподілу доходу.

3. Кожна фірма виробляє продукцію з мінімальними середніми витратами, тобто ресурси використовуються найбільш ефективно.

Політичні аргументи на користь конкуренції.

По-перше, атомістична структура покупців і продавців, що так необхідна для конкуренції, децентралізує та розпорошує сили, які приймають рішення щодо розподілу ресурсів та доходу: те, що може свідомо вирішуватися чи то приватними особами, чи урядом, регулюється ринковим механізмом попиту та пропозиції.

По-друге, перевагою є те, що економічні проблеми вирішуються знеособлено, а не шляхом особистої участі підприємців та бюрократів.

По-третє, лише конкуренція забезпечує свободу вибору щодо виду діяльності, професії.

При цьому, монополізація ринків призводить до неефективності монопольного ціноутворення та неефективного розподілу ресурсів унаслідок формування попиту фірми на ресурси.

Модель рівноваги фірми на ринку чистої монополії показує, що монопольна ціна завжди буде більшою за конкурентну, а обсяг випуску продукції за умови чистої монополії є меншим, ніж коли фірма працює на ринку досконалої конкуренції.

Таким чином, чим вище конкуренція на галузевому ринку і він є ближчим до вільної конкуренції, тим вище його ефективність. Однак, досягти цього на практиці складно, що вимагає втручання держави у функціонування галузевих ринків.

2. Теорії регулювання

Обґрунтування необхідності державного регулювання покладено в основу *теорії регулювання*. Ця теорія має спрогнозувати вигоди від регулювання, підказати, в яких галузях слід його запроваджувати, а також яку форму воно повинно мати.

Відокремлюють три етапи розвитку теорії, що пов'язана з необхідністю та наслідками державного регулювання галузевих ринків.

Перший етап. Спочатку була висунута гіпотеза про те, що регулюванню підлягають галузі, в яких спостерігається "неспроможність ринку". Тоді ж виникла теорія, яку спершу називали *теорією регулювання в інтересах суспільства* (public interest theory), а останнім часом – *нормативним аналізом як позитивною теорією* (НПТ) (normative analysis as a positive theory).

Другий етап. Емпіричні дані не підтверджували висновки розробленого нормативного аналізу, тому економісти та політологи розробили нову теорію – *теорію захоплення* (ТЗ) (capture theory). В її основу покладено ідею про те, що незалежно від способу організації агентство, яке покликане регулювати певну галузь, "захоплюється" цією галуззю. Як наслідок, регулювання сприяє збільшенню прибутків галузі, а не суспільного добробуту.

Третій етап еволюції ідей регулювання має вигляд *економічної теорії регулювання* (ЕТ) (economic theory of regulation). Це теорія в повному розумінні цього слова, оскільки на її підставі можна формулювати гіпотези, що підлягають перевірці та є логічними висновками, одержаними внаслідок низки припущень.

Відзначаємо підтвердження сучасними науковцями, практиками та державними службовцями необхідності державного регулювання галузевих ринків за рахунок розробки і реалізації відповідної галузевої політики.

3. Галузева політика та її типи

Галузева політика – система економічних цілей, стратегічних і тактичних завдань розвитку національних галузевих ринків, втілених у державних (урядових) програмах, інструментів та механізмів, які забезпечують їх вирішення.

Головною метою проведення галузевої політики є підвищення ефективності функціонування ринків шляхом:

- підвищення конкурентоспроможності галузей економіки;
- оптимізації рівня конкуренції шляхом створення сприятливих умов для змагальної діяльності, а саме нових технологій, товарів та видів діяльності, інноваційної діяльності, зменшення витрат на виробництво;
- оптимізації поведінки учасників ринку на основі незалежного прийняття рішень суб'єктами господарювання: зменшення галузевих бар'єрів, розвиток ринкової інфраструктури; поширення інформації.

Головними завданнями галузевої політики є: зростання обсягів виробництва; поліпшення якості продукції; вдосконалення галузевої структури; розробка та впровадження в діяльність суб'єктів галузевих ринків науково-технічних досягнень; посилення конкурентоспроможності галузей економіки; збільшення експортного потенціалу галузей; ефективне вирішення соціальних проблем.

Основними принципами системи державного регулювання галузевих ринків є такі: розумної достатності; адекватності; системності.

Напрями галузевої політики:

- за сферами: види економічної діяльності;
- за часом дії: довго-, середньо- та короткострокові;
- за політичною та соціально-економічною значущістю: стратегічні, тактичні, пріоритетні.

При проведенні галузевої політики використовуються прямі та непрямі методи регулювання галузевих ринків.

Етапи реалізації державної галузевої політики наведено на рис. 1.

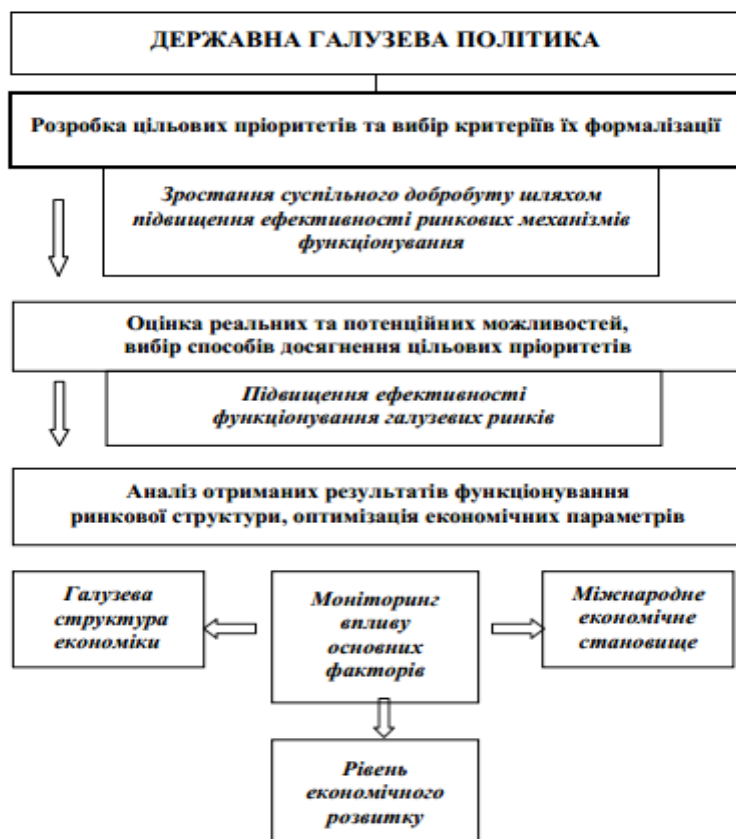

Рис. 1. Етапи формування та реалізації державної галузевої політики

Для виміру наслідків державної галузевої політики використовуються такі методи:

- порівняння наслідків і умов функціонування фірм та ринків, що регулюються й не регулюються;
- використання різних варіацій ступеня інтенсивності обмежень щодо фірм на одному й тому ж галузевому ринку;
- контрольовані експерименти: проведення заходів регулювання в невеликих масштабах із метою з'ясування їхнього впливу на поведінку фірм та функціонування ринку;
- моделювання поведінки фірм та ринків із різними умовами.

Доцільно виокремлювати стратегічну та тактичну галузеву політику держави.

Стратегічна галузева політика – це система економічних цілей, стратегічних завдань розвитку національних галузевих ринків, втілених у державних (урядових) програмах стратегічного розвитку, інструментів та механізмів, які забезпечують їх вирішення.

Тактична галузева політика – це система тактичних завдань розвитку національних галузевих ринків у межах обраної стратегії, втілених у державних (урядових) програмах розвитку, інструментів та механізмів, які забезпечують їх вирішення.

Вплив на галузеві ринки уряд здійснює за допомогою **антимонопольних (див питання 4), бюджетно-податкових, інвестиційних, зовнішньоекономічних інструментів регулювання, а також прогнозування, стратегічного та індикативного планування, програмування.**

Бюджетно-податкове регулювання галузевих ринків спрямоване на визначення податкових ставок і податкових пільг, режиму оподаткування, бюджетного фінансування стратегічно пріоритетних та інших галузей економіки.

Зовнішньоекономічне регулювання спрямоване на посилення конкурентоспроможності галузевих ринків на основі визначення експортних, імпорتنих тарифів і квот, здійснення антидемпінгового контролю; посилення конкурентоспроможності вітчизняних фірм на світових ринках шляхом субсидювання експорту; протидію монополювній владі іноземних фірм. У зовнішньоторговельному регулюванні галузевих ринків може використовуватися **режим найбільшого сприяння, преференційний режим і протекціонізм.**

Інвестиційне регулювання застосовується на галузевих ринках із метою стимулювання інвестиційного процесу на рівні окремих галузей економіки. Вони містять комплекс господарських рішень, що визначають основні напрями капітальних вкладень, заходи щодо їх концентрації на пріоритетних напрямках структурної перебудови економіки. Держава може впливати на інвестиційну активність за допомогою кредитно-фінансових і податкових інструментів; надання різних податкових пільг підприємствам, які вкладають інвестиції на реконструкцію і технічне переозброєння виробництва; амортизаційних інструментів шляхом створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, заходів науково-технічної політики тощо.

Прогнозування, тобто передбачення майбутнього розвитку та наслідків можливих змін в економіці на мікро-, мезо- та макрорівнях, виконує три головні функції. По-перше, передбачення можливих тенденцій соціально-економічного розвитку в контексті загальносвітової динаміки та напрямів трансформації суспільства. По-друге, визначення можливих варіантів та наслідків стратегічних та тактичних рішень, що приймаються, у галузі соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, зовнішньоекономічного розвитку. По-третє, своєчасне внесення коректив та відміна рішень, якщо цього потребують обставини, зміна навколишнього середовища, нова кон'юнктура внутрішнього та зовнішнього ринків.

Суть прогнозування – у виявленні тенденцій розвитку, можливих їхніх сценаріїв, факторів і наслідків. Це дозволяє встановити можливості й умови реалізації сценарію, близького до оптимального, сконцентрувати на ньому стратегічне управління.

Особливістю **стратегічного планування** є те, що стратегічний план, насамперед довгостроковий, охоплює декілька фаз економічного циклу, а може й декілька середньострокових економічних циклів.

Індикативне планування має переважно тактичне значення, спрямоване на реалізацію стратегічних планів та пріоритетів і тісно пов'язане з державним бюджетом. Індикатори, які воно містить, не мають примусового характеру для приватних і змішаних підприємств, а слугують лише орієнтиром. Для підприємств державного сектору та державних органів управління ці показники мають обов'язковий характер.

Програмування як інструмент державного регулювання використовується для концентрації сил та засобів на реалізацію обраних стратегічних пріоритетів. **Цільова програма** – це система заходів, пов'язаних між собою цілями, ресурсами та термінами, що забезпечує реалізацію соціально-економічного, науковотехнічного, екологічного, зовнішньоекономічного розвитку в задані терміни й з максимальним ефектом. Програмування є надзвичайним методом активного втручання держави у процеси соціально-економічного розвитку. Воно використовується там і тоді, де й коли звичайні методи і механізми ринкової економіки та її державного регулювання не здатні вирішити великі проблеми розвитку національної економіки.

Особливим видом програмування соціально-економічного розвитку є антикризові програми, які розробляє уряд і затверджують законодавчі органи країни в період кризових фаз економічних циклів.

Досвід реалізації галузевої політики свідчить про існування суперечностей у державному регулюванні галузевих ринків між:

- приватними інтересами компаній та суспільними інтересами;
- інтересами окремих галузей та загальними цілями розвитку країни;
- національними інтересами та інтересами іноземних компаній;
- інтересами споживачів і приватними інтересами компаній;
- окремими галузями економіки.

4. Антимонопольне регулювання

Антимонопольна політика – це чітка система заходів держави щодо демонополізації економіки, фінансової, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції.

Проводиться з метою: забезпечення ефективності виробництва, розподілу ресурсів на галузевих ринках та між ними; запобігання небажаним галузевим ринковим структурам або їх ліквідації та небажаної поведінки економічних агентів, тобто ситуацій, що негативно впливають на суспільний добробут; вирівнювання умов діяльності підприємств.

Антимонопольне регулювання здійснюється для підтримки конкуренції на галузевих ринках шляхом обмеження монопольної влади окремих фірм на ринках, контролю за концентрацією та антиконкурентною поведінкою.

До антимонопольних інструментів, що використовуються на галузевому рівні, належать заходи щодо регулювання окремих галузей, та антимонопольне законодавство, дія якого поширюється на всі галузі та підприємства економіки.

Найчастіше регулюються галузі природної монополії. За допомогою методів регулювання цін природних монополій держава намагається забезпечити баланс між такими цілями, як задоволення інтересів споживачів, створення адекватних стимулів для виробників, ефективність, конкуренція, мінімальне регулювання, прибутковність.

Антимонопольні законодавства спрямовується на регулювання як *структури ринку*, так і *поведінки окремих фірм*.

Регулювання структури ринку здійснюється на основі контролю за економічною концентрацією, тобто за кількістю фірм на ринку та часткою окремих підприємств у галузевому випуску, у випадках: злиття фірм або приєднання одного підприємства до іншого; отримання контролю за діяльністю окремих фірм шляхом безпосереднього або опосередкованого придбання суб'єкта господарювання або його частки, або перехресного управління.

Відповідно до світової практики антимонопольного регулювання **незаконною поведінкою фірм вважається:** фіксація цін на горизонтальному рівні; обмеження покупки: заборона замовникам купляти будь-який товар в іншому місці, у іншого продавця, за іншою ціною або в іншому обсязі, ніж це встановлено фірмою-продавцем; обмеження продажу: заборона постачальника продавати товар іншому клієнту, в іншому місці, за іншою ціною або в іншому обсязі, ніж це передбачено угодою з фірмою-покупцем; взаємопов'язаний продаж; недоброчесна реклама, наприклад оголошення в рекламі таких якостей продукту, які в дійсності відсутні, або надання в рекламі неправдивої інформації про конкурента або його продукції; недоброчесне маркування товару, оформлення зовнішнього вигляду так, що він не відповідає призначенню, або відображення тих якостей, яких він не має; вертикальні та горизонтальні обмеження конкуренції, зокрема, тиск на постачальників продукції або на інші фірми, що виробляють даний продукт, із метою посилення власного становища на ринку шляхом примусового нав'язування своїх правил поведінки.